

By, marsk og geest 5

Årsberetning 1992

Den antikvariske Samling i Ribe

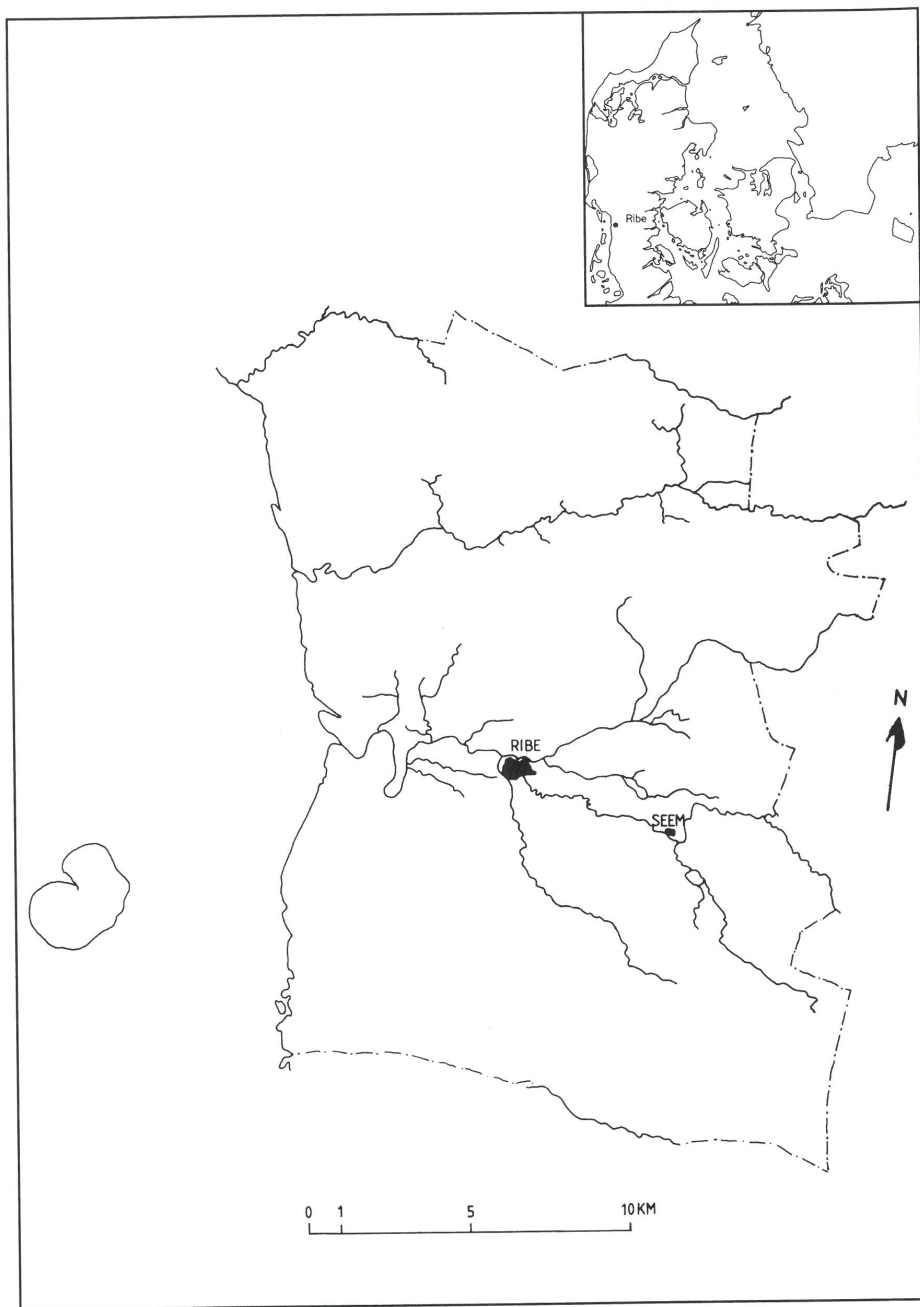
By, marsk og geest 5

"Odin fra Ribe" - 4,2 cm høj mandsmaske af støbt bly. Odins hoved med det flotte, svungne overskæg flankeres af de to ravne Hugin og Munin, som tilhvisker Odin vise råd om verdens gang. Sandsynligvis lavet i Ribe i 700-årene, men fundet for få år siden i en kasse med bøjede søm. Kan ses i udstillingen *Ribes Vikinger* i Hans Tausens Hus. Tegning: Lars Hammer.

Årsberetning 1992

Den antikvariske Samling i Ribe

Indhold

Lise Gjedssø Bertelsen En dyrefibel i Urnesstil fra Seem	3
Bjarne Lønborg Om fremstillingen af fiblen fra Seem	11
Hans Skov Arkæologiens vej gennem Bispegade i Ribe	15
Bent Aaby Pollenanalyser af de ældste kulturlag i Bispegade, Ribe	23
Stig Jensen og Claus Feveile Sceattasfundene fra Ribe - nogle arkæologiske kendsgerninger	33
Peter Vang Petersen Valkyrier i Ribe	41
English abstracts	47
Årets tal 1992	51
Publikationer	52

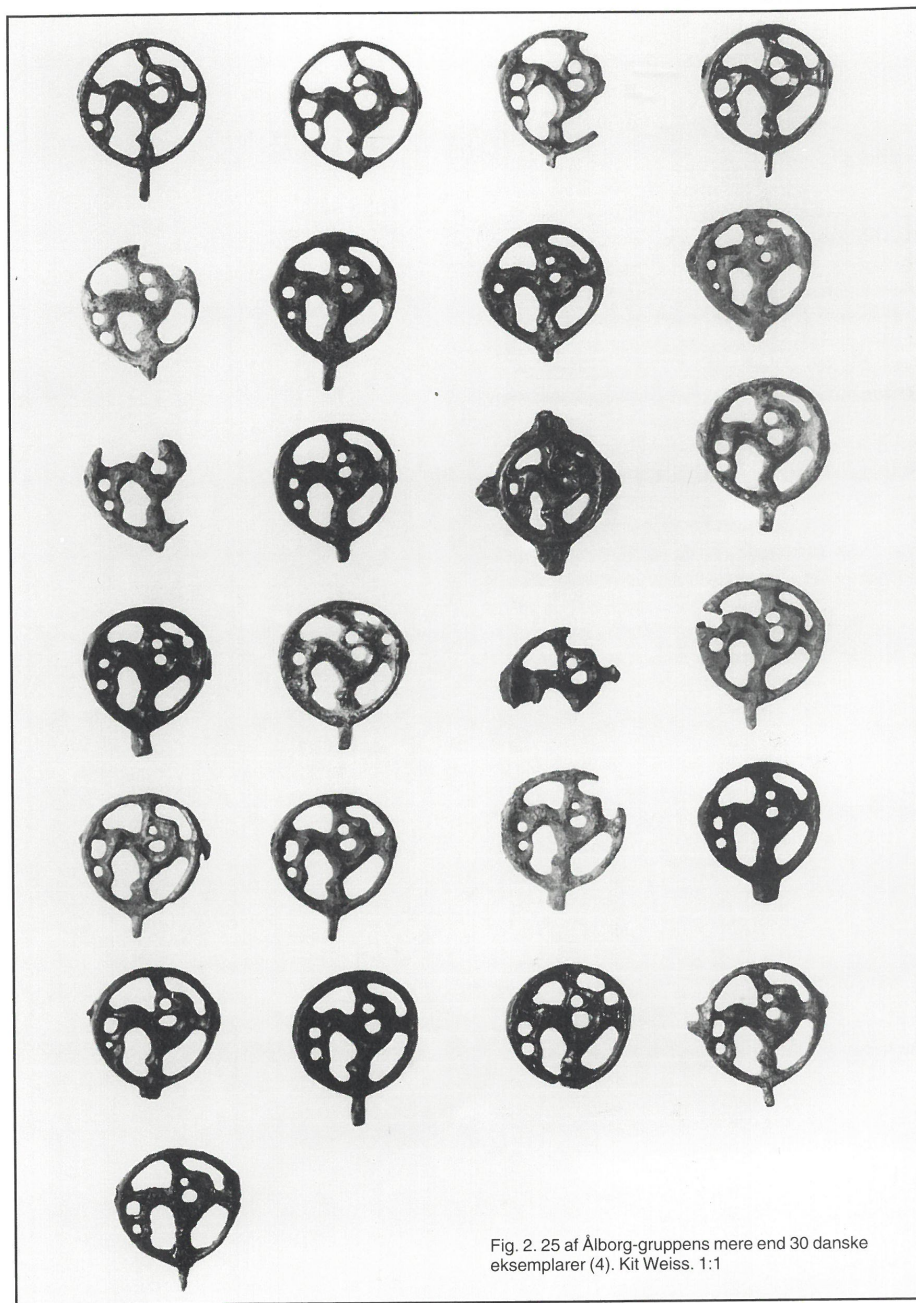

Fig. 2. 25 af Ålborg-gruppens mere end 30 danske eksemplarer (4). Kit Weiss. 1:1

En dyrefibel i Urnesstil fra Seem

Af Lise Gjedssø Bertelsen

Indledning

Dyreslyngsfiblerne fra sen vikingetid/tidlig middelalder, de såkaldte Urnesfibler, har længe tiltrukket sig opmærksomhed på grund af deres charmerende udseende (2) (fig. 1,2). En anden type fibler, som er nært beslægtet og i vid udstrækning samtidig med Urnesfiblerne, er en indtil for nylig overset gruppe dyrefibler uden dyreslyng, udsmykket i Urnesstil og benævnt Ålborg-gruppen (3) på grund af denne egns fundrigdom herpå (fig. 2) (4). Det er en dyrefibel uden dyreslyng i Urnesstil, der her skal præsenteres.

Fig. 1.1 . Dyrefibel fra mark vest for Seem kirke (inv.nr. ASR 1021x2). Foto: Rita Fredsgaard Nielsen. 1:1.

Den 22. marts 1992 afsøgtes marken umiddelbart vest for Seem kirke med metaldetektor af murermester og amatørarkæolog Jens Chr. Lau, Brørup, efter aftale med markens ejer lærer Lene Krabbe, Seem. Sølvhægten kom for dagen (5) (fig. 3). Hægten er af samme type som en fra Rådved-skatten, der er nedlagt ca. 1368 (6). Pynte-påsyningshægten fra Rådved er også af sølv og udsmykket med en seksbladet roset og et mandshoved, der minder om kongehovedet på de engelske Edward-sterlinge (7). Senere detektorafsøgninger af lokaliteten i Seem øgede yderligere fundenes antal med bl.a. et par hængecors

Fig. 1.2 . Urnesfibel/dyreslyngsfibel fra Gl. Hviding (inv.nr. ASR 440x528). Foto: Rita Fredsgaard Nielsen. 1:1.

(5) (fig. 4 og 5) og den lille dyrefibel (5) (fig. 1,1, 6 og 7,1). På pladsen er endvidere gjort fund af såkaldte Paffrath-keramik fra Rhinlandet (8), ligesom der er fundet genstande fra flere forskellige perioder af såvel oldtid som historisk tid.

Dyrefiblen

Stykket er af metal og støbt med perforeringer i en kobber-legering (9). Såvel øskenen under motivet som broen og krognen til fastgørelsesnålen på fiblens bagside er støbt i et med resten. Fastgørelsesnålen er ikke bevaret. Stykket måler 2,0 cm i diameter for den indrammende cirkels vedkommende og 2,5 cm i længde (= indrammende cirkels diameter + længden af øsken under motiv). Vægten er 4,5 g. Motivet er et profilset fantasidyr i en cirkelrund ramme. Stilen er Urnesstil. Den medaljonagtige kontur giver denne genstandsgruppe et andet helhedsindtryk end Urnesfiblerne med de ofte mange slyngninger (fig. 1).

Stykket er på én gang fibel, smykke og sandsynligvis emblem eller amulet (10). Nå-

lens fastgørelsesanordning på stykkets bagside er anbragt ergonomisk korrekt for en højrehåndet person og består således af bro th. og krog tv. (fig. 6,3). Broen, som er en enkeltbro, er placeret på cirkelrammen ud for dyrets hale. Krogen, der er defekt, vender åbningen nedefter og er anbragt bag på dyrets hoved. Broen og krogen sidder altså ikke lige over for hinanden, som man skulle forvente, og som det er tilfældet for Ålborg-gruppens fiblers vedkommende (11). Den oprindelige funktion af øskenen under motivet er omdiskuteret. Enten har den været beregnet til at kunne ophænge en eller anden form

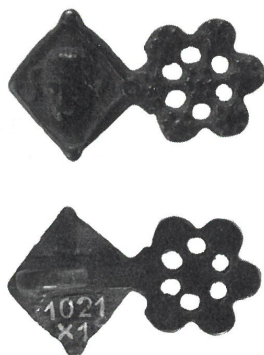

Fig. 3. Hægte fra mark vest for Seem kirke (inv.nr. ASR 1021x1). Foto: Rita Fredsgaard Nielsen. 2:1.

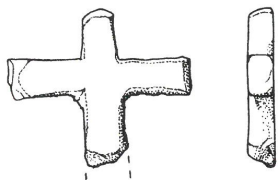

Fig. 4. Fragment af kors fra mark vest for Seem kirke (inv.nr. ASR 1021x3). Tegning: Aage Andersen 1:1.

for ekstra pynt i, således som det er kendt fra nogle fibeltypers vedkommende fra vikingetiden, eller også har smykket selv tillige været tiltænkt at kunne bæres i kæde om halsen. Anvendt som hænge- smykke ville motivet imidlertid vende på hovedet. Dette er foreslået forklaret for andre samtidige smykketyper vedkommende (Agnus Dei-fiblerne i romansk stil, smykkerne med Kristusansigt m.fl.) med, at motivet derved blev retvendt for bæreren, når vedkommende løftede det op for andægtigt at betragte det (12).

Udsmykningen er udført i Urnesstil, den sidste nordiske vikingetidsstil. Urnesstilen

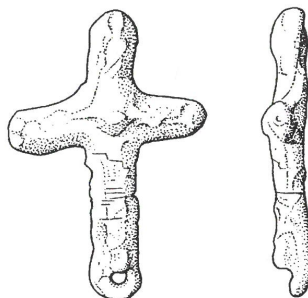

Fig. 5. Hængekors af bly fra mark vest for Seem kirke (inv.nr. ASR 1021x4). Tegning: Aage Andersen. 1:1.

er opkaldt efter nogle træskæringer på stavkirken i Urnes i Sogn ved Sognefjordens inderste del på Norges vestland. I den nuværende Urneskirke, der er opført engang i 1100-tallets midte, sidder en del af tømmeret fra en tidligere stavkirke fra 1000-tallets anden halvdel, og på disse ældre stykker træffes de udskårne dekorationer (13).

Tre af Urnesstilens yndlingsmotiver var (14): motiv 1: det "store" firbenede dyr, det motiv der menes, når man taler om "det store dyr", motiv 2: det slangelignende dyr med forben og oprullet, eventuelt fliget hale og af og til forsynet med vinger og endelig motiv 3: det helt tynde trådlignende dyr. Det er Urnesstilens motiv 1, der vises på fiblen fra Seem. Dyret gengives i profil med krop og to af benene (= nærmeste for- og bagben) set fra højre side og hovedet set fra venstre, efter-

som dyret ser sig tilbage over ryggen. Dyret er anbragt i en cirkelrund ramme, som er udsmykket med en støbt perlestavsborn, der efterligner granulering, d.v.s. ornamentering med fine metalperler. Det er karakteristisk for Urnesstilens motiv 1 dyr, at ikke blot krop, men tillige hoved gengives i profil, modsat stilens motiv 2 og 3 dyr, hvis hoveder oftere gengives snart i profil, snart i fugleperspektiv. Seem-fiblen's dyrs hoved er udført i ren Urnesstil: det er langstrakt, spidst og med den karakteristiske bagud-nedadvendte snudesnip. Gabet er vidt åbnet. Størsteparten af hovedet er udfyldt af et stort øje; der er spidst med spidsen vendende fremefter, og dråbeformet, ikke mandelformet, eftersom dets omrids er ligedannet med selve hovedets form (15). Dyret har ikke nakketop. Halsen er svejet, og kroppen er trind; begge er udsmykket med dobbeltkonturer. Ved forbenets afgang fra kroppen ses ikke ledspiralt, men muligvis ved bagbenets, det er vanskeligt at afgøre. Halen er kort, enkel og uden den for Urnesstilen ellers udprægede tendens til udløb i slyngværk og afslutning i bladflige (16). Benene afsluttes i fødder med et antal tæer, der for forbenets og de forreste af bagbenets tæers vedkommende er arbejdet sammen med perlestavsbornen således, at tæerne griber ned over denne. Bagreste fod har tillige bagtå.

Seem-fiblen er betydningsfuld, ikke mindst fordi den dels står Ålborg-gruppen nær, dels i flere henseender afviger herfra og derved er med til at kaste nyt lys herpå. Afvigelserne gælder for det første findestedets geografiske beliggenhed, for det andet krogens placering på fiblens bagside, for det tredje dyremotivets anbringelse inden for cirkelrammen og for det fjerde nogle stilistiske træk.

Ad 1: Ålborg-gruppens fibler er som navnet antyder, først og fremmest fremkommet i det nordlige Jylland (17). Men Seem-fiblen er det andet sydjyske eksemplar af sådanne dyrefibler, det første var smykket fra Krammark i Sønderjylland (18). Det afveg fra Ålborg-gruppens øvrige eksemplarer dels ved sine fire palmetter anbragt i korsform uden på den indrammende cirkel (19), dels ved ikke at have fastgørelsesanordning på

Fig. 6. Dyrefiblen fra mark vest for Seem kirke (inv.nr. ASR 1021x2).

Fig. 6,1. Forside. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen. 2:1.

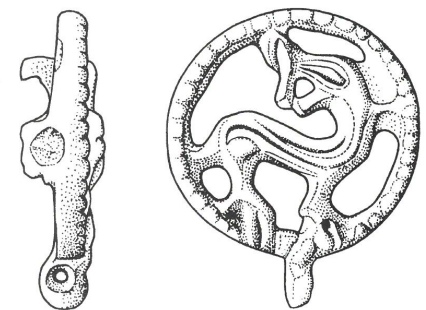

Fig. 6,2. Forside. Tegning: Aage Andersen. 2:1.

Fig. 6,3. Bagside. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen. 2:1.

bagsiden (20). Fra Kainsbakke II på Djursland stammer et nyere fund af en fibel tilhørende Ålborg-gruppen (21). Stykkerne fra Seem, Krammark og Kainsbakke II begynder at tegne et billede af en større geografisk spredning af disse genstande. Dette var ventet. Motivet var populært, og Urnesstilen var fælleseje i Norden og udbredt i Irland og, omend i mindre omfang også i England.

Ad 2: På hver af Ålborg-gruppens fiblers bagside sidder nålebroen og kroge i lige linie over for hinanden. Seem-fiblen bro sidder, som den gør på Ålborg-gruppens fibler. Kroge derimod sidder højere oppe og længere inde. Dette er ejendommeligt og forringer stykkets fibelfunktion.

Ad 3: Ålborg-gruppens Urnesdyr er placeret således, at de straks leder tanken hen på korsformen, og med øsken eller stub anbragt i umiddelbar forlængelse af dyrenes viste forben eller i endnu mere udpræget grad, som på stykket fra Krammark, med fire palmetter anbragt uden på den indrammende cirkel i bevidst forlængelse af dyrets vertikale og horisontale akse, forstærkes dette indtryk yderligere (22) (fig. 2). Seem-fiblen dyr er ikke placeret i denne stramme korsform inden for rammen over øskenen (fig. 7.1 og 7.2). Korsformen, som Ålborg-gruppens dyr indtager, er ikke så udtalt på Seem-fiblen, hvilket gør slægtskabet mellem denne og en fibel som f.eks. den fra Åsum Enggård på Fyn nærmere (23).

Fig. 7.1 (tv). Dyrefiblen fra mark vest for Seem kirke (inv.nr. ASR 1021x2). Foto: Rita Fredsgaard Nielsen. 1:1.

Fig. 7.2 (th.). Fibel fundet ved Skelagervej i Ålborg (inv.nr. NM II D 126/1985). Foto: Kit Weiss. 1:1.

Ad 4: Ålborg-gruppens Urnesdyrs halse og kroppe er glatte, trinde og uden udsmykning (fig. 2). Seem-fiblen dyrs hals og krop er udstyret med dobbeltkonturer og muligvis ledspirale ved bagbenets afgang fra kroppen. Dobbeltkonturer såvel som ledspirale er gamle stilistiske arvetræk fra de to forudgående, stærkt fladebundne stilarter: Ringerike og Mammen. Skeler vi et øjeblik til de i stor udstrækning samtidige dyreslyngsfibler i Urnesstil, træffes samme fænomen: som oftest er de dominerende dyr her glatte (24), men de træffes også udstyret med dobbeltkonturer langs halse og kroppe (25). Nogle foretrak altså motivet med, andre motivet uden de lidt "gammeldags" dobbeltkonturer.

Også i forhold til Ålborg-gruppens dyr adskiller Seem-fiblen dyrs sig. På for eksempel fiblen fra Ullerup ved Aggersborg (26) ses tærne at hvile på rammen (fig. 2,1) mens de for Seem-fiblen dyrs vedkomme er ført ned over rammen. Dette er et velkendt fænomen for den yngste vikingetids kunstneriske udførelser, for eksempel ses det på beslaget fra Wisbech, Cambridgeshire, England (27).

Konklusion

Artiklens formål er at gøre opmærksom på endnu en af Urnesstilens dyrefibler uden dyreslyng (fig. 1,1, 6 og 7,1). Stykket dateres til slutningen af 1000-tallet/o.1100. Den lille sølvhægte dateres til efter 1368 (fig. 3). Yderligere fundne genstande fra marken vest for Seem kirke stammer fra flere forskellige perioder af oldtiden foruden fra middelalderen og angiver derved en stor tidsmæssig spredning, men tillige en tilbagevendende anvendelse af/bosættelse på netop dette sted.

Dyrefiblen er meget lig den såkaldte Ålborgs-gruppens eksemplarer (fig. 2), men afviger i forhold hertil med hensyn til:

- 1) sin fundlokalitets geografiske beliggenhed,
- 2) sin krogs dårlige placering på fiblens bagside,
- 3) sit dyremotivs mangel på anbringelse i stram korsform inden for rammen, og

- 4) sine gamle stilistiske træk (dobbeltkonturer, mulig ledspirale ved dyrets bagben og dyrets tæers placering hen over rammen).

Men bortset fra ovennævnte afvigelser er fiblen fra Seem som sine øvrige artsfæller støbt i metal med perforeringer. Materialet er en beskeden kobberlegering, og rammen er udsmykket med støbt perlestavs-bort til efterligning af den langt kostbarere granulering. Dette dokumenterer, sammen med det faktum, at nogle af fiblerne er masseproduceret, at sådanne stykker blev afsat til et bredt publikum og ikke som det ofte hævdes om fibler, til et eksklusivt, magtfuldt mindretal i samfundet. Stykkerne er små, men har også på en gang været fibler, pyntegenstande og emblemer eller amuletter. Motivet skønnes at være det kristne Agnus Dei/Guds Lam, som her er udført i nordisk form/Urnesstil. Det var bl.a. fundene af fire fibler tilhørende Ålborg-gruppen, som i foråret 1990 foranledigede en prøvegrovning efterfulgt af store arkæologiske undersøgelser på den nu så berømte handelsplads ved Seebbersund (28). Lader dyrefiblen og de øvrige fremkomne genstande fra marken vest for Seem kirke ane, at vi om nogle år her vil komme til at tale om endnu en betydningsfuld lokalitet?!

Noter

1. Anvendte forkortelser og fremmedord: ASR = Den antikvariske Samling i Ribe. AUD = Arkæologiske Udgravninger i Danmark. Redaktion: Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat. Udgivet af Det Arkæologiske Nævn. Hvor forkortelsen er anvendt efter følges den af det årstal, som er en del af bogens titel. Avers = forside. DJM = Djurslands Museum i Grenå. Fig. = figur. Inv.nr. = museumsinventarnummer. J.nr. = journalnummer. KMO MØ = Kulturhistorisk Museum Odense,

Møntergården. Midt = midtfor, i midten. Ned. = nederst. NM = Nationalmuseet i København, afdeling for oldtid og middelalder. Pl. = planche. Red. = redaktion ved. Revers=bagside. Sted-nr. = stednummer. VKH = Vejle Kulturhistoriske Museum.

2. S. Jensen 1991, s. 38, fig. 19 og s. 39, fig 20 og 21 ned.
3. L.G. Bertelsen 1992, s. 237 ff. Det nyeste fund af en fibel tilhørende Ålborg-gruppen er sendt fra Ålborg

- Historiske Museum den 24. august 1993 til danefæ-vurdering på Nationalmuseet. Stykket er metaldetektor fund fra Bejsebakkens i Ålborg. Fiblens dyremotiv er som kendetegnende for gruppen arrangeret i stram korsform. Inv.nr. NM II D 290/1993.
4. De 25 på fig. 2 viste dyrefibler uden dyreslyng tilhørende Ålborg-gruppen = L.G. Bertelsen 1992, s. 254 ff., kat.nr. 1-25.
 5. Findested: mark umiddelbart vest for Seem kirke, Seem s., Ribe h., Ribe a. Stednr.: 19.04.10. Inv.nr. ASR 1021x1 (sølvhægte). Inv.nr. ASR 1021x2 (dyrefibel uden dyreslyng i Urnesstil). Inv.nr. ASR 1021x3 (fragment af hængeskor). Inv.nr. ASR 1021x4 (hængeskor af bly). J.nr. ASR 1021- Alle fire genstande er metaldetektorfund.
 6. N.-K. Liebgott 1980, nr. 76. F. Lindahl 1978, s. 47, fig. 4 og 1992, s. 160 ned.
 7. F. Lindahl 1987, s. 47 & 1992, s. 162
 8. Keramikbestemmelse ved museumsinspektør Per Kristian Madsen, Den antikvariske Samling, Ribe. Paffrathvaren er meget almindelig i Ribes 11-1200-tals kulturlag, men træffes tillige som enkeltfund uden for byen, jævnfør P. K. Madsen 1982, s. 87 f. og samme 1988. Seneste oversigt er Lüdtke 1989.
 9. Med hensyn til støbningens kvalitet og efterarbejdningens omfang se efter følgende artikel: B. Lønborg 1993b.
 10. L. G. Bertelsen 1992, s. 246 f.
 11. L. G. Bertelsen 1992, s. 240, fig. 4.
 12. F. Lindahl 1976, s. 172 & 1980, s. 7 & 1983, s. 39.
 13. K. J. Krogh 1972, s. 151, fig. 4.
 14. O.H. Moe 1956, s. 2.
 15. Med hensyn til graveringsspor ved dyrets øje, gab og bagben se efter følgende artikel: B. Lønborg 1993b.
 17. L. G. Bertelsen 1992, s. 239, fig. 3.
 18. L. G. Bertelsen 1992, s. 256, kat.nr. 11.
 19. L. G. Bertelsen 1992, s. 245, fig. 9 th.
 20. L. G. Bertelsen 1992, s. 256, kat.nr. 11 revers.
 21. Findested: Kainsbakke II, Ginnerup s., Djurs Nørre h., Randers a. Stednr.: 14.01.02. Inv.nr.: DJM 2497x1. J.nr.: DJM 2497. Metaldetektorfund.
 22. L. G. Bertelsen 1992, s. 244, fig. 8 & s. 245, fig. 9.
 23. AUD 1988, s. 123, nr. 137. L. G. Bertelsen 1992, s. 249 f.
 24. L. G. Bertelsen 1993, fig. 11 & 18. B. Lønborg 1993a, fig. 3 & 4.
 25. Eksempler på dyreslyngsfibler i Urnesstil med dobbeltkonturer langs de dominerende dyrs halse og kroppe for eksempel: Findested: Erritsø, Erritsø s., Elbo h., Vejle a. Stednr.: 17.03.07. Inv.nr. NM I C 30312; j.nr. NM I 4133/81; J.nr. VKH M 516.
 26. L. G. Bertelsen 1992, s. 254, kat.nr. 1.
 27. O. Klindt-Jensen & D. M. Wilson 1965, pl. LXXIII d.
 28. L. G. Bertelsen 1992, s. 251. P. B. Christensen & E. Johansen 1992, s. 199 ff.
- ### Litteratur
- Anker, P. 1970. The Art of Scandinavia 1. London, s. 174, 201-225, sort-hvid-pl. 100-105.
- Bertelsen, L. G. 1992. Præsentation af Ålborg-gruppen - en gruppe dyrefibler uden dyreslyng. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1992.
- Bertelsen, L. G. 1993. Urnesfibler i Danmark. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1992. Under trykning.
- Christensen, P.B. & E. Johansen. 1992 En handelsplads fra yngre jernalder og vikingetid ved Sebbesund. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1991, s. 199-229.
- Jensen, N.M. og E. Nikolajsen. 1989. Åsum Enggård. Arkæologiske udgravninger i Danmark 1988. (=AUD 1988). Det Arkæologiske Nævn, s. 123.
- Jensen, S. 1991. Metalfund fra vikingetidsgårdene ved Gl. Hviding og Vilslev. By, marsk og geest 3. Årsberetning 1990. Den antikvariske Samling i Ribe, s. 27-43.
- Klindt-Jensen, O. og D. M. Wilson. 1965. Vikingetidens Kunst. Nationalmuseet. København, s. 112-124.
- Krogh, K.J.: 1972. Kirkerne på Urnes. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1971, s. 146-194.
- Liebgott, N.-K. 1980. Skatten fra Rådved. I Danefæ (P.V. Glob red.) København, nr. 76.
- Lindahl, F. 1976. Amulet fra Revninge kirkegård. Nationalmuseets Arbejdsmark 1976, s. 172.
- Lindahl, F. 1978. Sølvsmykkerne. I skattefundet fra Rådved. Kuml 1977. Årbog for Jydsk Arkæologisk Selskab, s. 47-52.
- Lindahl, F. 1980. Middelalderlige gravfund. I Danefæ (P.V. Glob red.). København, nr. 7.
- Lindahl, F. 1983. Roskildedetret - en dyreslyngsfibula. Historisk årbog fra Roskilde amt 1982, s. 37-43.
- Lindahl, F. 1992. Danmarks middelalderlige skattefund c.1050-c.1550. Del 2. Nordiske fortidsminder Serie B Bind 12,2. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, s. 159-164.
- Lønborg, B. 1993a. Masseproduktion af Urnesfibler! Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1992. Under trykning.
- Lønborg, B. 1993b. Om fremstillingen af fiblen fra Seem. By, marsk og geest 5. Årsberetning 1992. Den antikvariske Samling i Ribe.
- Lüdtke, H. 1989. Fünf Karten zur Verbreitung mittelalterlicher Keramik in Skandinavien. I Lüdtke, H., Lüth, Fr. og Laux, Fr. (red.): Archäologischer Befund und historische Deutung, Festschrift für Wolfgang Hübener, Hammaburg NF 9, Neumünster 1989, s. 215-226.
- Madsen, P.Kr. 1982. Keramik fra en gravning i Ribes vestby - importkeramik, lokal kronologi og datering. I hikuin 8, 1982, s. 77-94.
- Madsen, P.Kr. 1988. A short survey of the medieval pottery finds from Ribe (South-Western Jutland, Denmark) - with special attention to the Rhenish imports. I B.A.R., British Archaeology Reports, International Series 440, 1988, s. 243-258.
- Moe, O.H. 1956. Urnes and the British Isles. A Study of Western Impulses in Nordic Styles of the 11th Century. Acta Archaeologica vol. 26, 1955, s. 1-30.
- Lise G. Bertelsen, mag.art. Afdelingen for Oldtid og Middelalder Nationalmuseet Frederiksholms Kanal 12 1220 København K